

Коста Скутунов

БУРНИ ВРЕМЕНА

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

© Коста Скутунов, *автор*

© Мирела Мишева, *редактор*

© Ива Колева, *коректор*

© Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2020 г.

ISBN: 978-619-7496-63-5

Коста Скутунов

БУРНИ ВРЕМЕНА

София
2020

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	21
ЧАСТ ПЪРВА	23
ГЛАВА ПЪРВА	25
Автобиография	25
Полковник Кирков	26
Командирането ми в Германия	26
Подводното училище	27
Постъпване в училището	29
Загубване оръдието на подводника	30
Избухване на торпедото	31
Пръстите на боцмана	32
Потъването на подводник № 44	33
Животът в училището	37
Завършване на курса на училището	37
Заминаване за Фленсбург	38
Торпедният курс	40
На практика в остров Хелголанд	41
Отпътуване за остров Хелголанд	42
На служба във флотилията	45
Подводната война	46
Пияният подводник	47
Бойни действия на подводниците	49
Бунта на фронта и във флота	50
Заминаване от остров Хелголанд	51
Революцията в Германия	52
Общата стачка и манифестацията	55
Ликвидирането на революцията в Берлин	57
Погребението на Роза Люксембург и Карл Либкнехт	58
Заминаване за Берлин	59

Полковник Марко Никифоров	60
Българската колония в град Берлин	61
Пътуване до Копенхаген и циганинът	62
Моите цигани	64
Град Копенхаген	66
Балът на Червения кръст	67
Животът на българите в Берлин	68
Заминаването ни от Берлин	72
Среща с цар Фердинанд	74
Пристигането ни в град Будапеща	76
Влизане във връзка с легацията	78
Революцията в Унгария	80
Българската легация	83
Животът ни в Будапеща	84
Заминаването ни от град Будапеща	85
Пристигане в град Оршова	86
Животът в град Оршова	87
Пристигането на парахода	89
На път за България	91
Революционно време	92
Пристигане в град Лом	93
Кой е генерал Ганчев	94
Митнишки преглед	95
Формиране на техническата секция към БКП	97
Стачката на миньорите	98
Митингът в София	98
Срещата ми с Иван Багрянов	99
На гости при Иван Багрянов	100
Първата ми среща с цар Борис III	101
Заминаването ми за град Варна	103
Английските миночистачи	104
Втората ми среща с царя	106
Заминаването на моторната лодка	107
Царят се среща с пленниците	110
Царят се опитва да се качи на парахода	111
На път за Евксиноград	113

Завръщане на моторната лодка във флота	115
Неприятности по службата	116
Командирането ми в двореца	118
Заминаване за София	120
ГЛАВА ВТОРА	121
Цар Борис III	121
Абдикирането на цар Фердинанд	122
Тържествената клетва	124
Манифестът	125
В София	126
Явяването ми в двореца	127
Маршалът на двореца	128
На квартира в двореца	129
Заминаване за Чамкория	130
Представянето ми на царя	131
След вечерята	132
„Ин вино веритас“, „Достоен“	133
На другия ден	134
Банкетът в подводното училище	135
Ежедневието в двореца	137
Жабите	138
Софийският хайлайф	140
Рускинята	141
Годежът на капитан Сирко Станчев	143
Историята с майор Малчев	143
Ликвидиране на комедията	146
Генерал Фурту	147
Адютантът на генерал Фурту	148
Слоновете	150
Пренасяне на слоновете	151
Обуздаването на слона	152
На път за София	154
Пристигането в Зоологическата градина	154
Аудиенции	155

Поетът Стоян Михайловски	157
Персийският шах	159
Ордените	159
Изчезването на шаха	160
Трагедията на бай Марко	161
Награждаването на персийците	162
Албанчето Лек	164
Вечери в Бурмовата къща	165
Среднощната екскурзия	168
Убийството на Ал. Греков	170
Паметта на царя	171
Първата реч на царя	173
Писателката Дора Габе	174
Речите на царя	175
Подготовка на речите	176
Реч при посрещането на пленниците	177
Реч при откриването на линията Левски – Ловеч	178
Новогодишни благопожелания	178
Реч за рождението на престолонаследника	179
Реч на маневрите при град Попово	179

ГЛАВА ТРЕТА **181**

Царят и черквата	181
В Преображенския манастир	181
Царят в град Варна	182
Варненският митрополит Симеон	183
Царят в Пловдив	184
Приключението на секретаря	185
Развързката	185
Бачковският манастир	187
Игуменът Паусий	189
Старозагорският владика Павел	190
Владиката Филип Търновски	190
Софийският владика Стефан	191
Русенският владика Василий	193

Народни празници	193
Познатите на царя	194
Художниците и царят	196
Художникът Кочо Щъркелов	197
Скулпторът Андрей Николов	198
Художникът Никола Михайлов	201
Художникът Никола Ганушев	201
Художникът Тасев	203
Царят и масоните	204
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА	205
Първите дни от царуването на царя	205
Създаване на компании	206
Архитект Донков	206
Разширяване кръга на компанията	208
Ин вино веритас	209
Архитект Горанов	210
Архитект Георги Овчаров	210
Архитект Иван Василъов	210
Принцеса Илеана Румънска	213
Нови връзки	214
Полковник Димитров	215
Полковник Разсуканов	215
Младите военни	216
Срещи с други лица	217
Семейство Трайко Коцев	218
Семейство Димитър Генчеви	219
Семейство Делчо Илчеви	220
Семейство доктор Иван Буреш	221
Семейство Велизар Багарови	221
Доктор Димитър Балабанов	222
Велизар Багаров	224
Компанията на интелектуалци	225
Професор Александър Балабанов	227
Писателят Елин Пелин	230

Скулпторът Андрей Николов	231
Карикатуристът Ал. Божинов	232
Интриги срещу двореца	234
Кореспондентът на в. „Таймс“	235
Един провокатор	235
Самолетите „Бристол“	236
Анкетата	237
Сестрите на царя в София	239

ГЛАВА ПЕТА **244**

Цар Борис III и морето	244
Заминаването за двореца Евксиноград	245
Първото излизане на царя в морето	246
Музиката в морската градина	246
Река Камчия	247
Първото ни далечно плаване	248
Моторната лодка в сред скалите	249
Пристигане в град Созопол	250
Заливчето Агалина	251
Нашата моторна лодка	252
Прогължаване на пътуването	254
На остров Свети Тома	255
Река Ропотамо	255
Биволите	256
Царската река	258
На нос Зейтин бурун	258
Царят между моряците	259
Нашето южно крайбрежие	260
Морският орел	261
Бой във въздуха	262
Една бурна нощ	262
Неочакваната среща с параход	265
„Анатолий Молчанов“ потънал	268
Кръщаване на моторната лодка	270
Германецът Карл Шот	271

Сватбеното пътуване на царя	273
Царят и занятията във флота	275
Екскурзии с автомобил	275
Дворецът Ксандрово	275
Довършване на двореца	276
Дворецът Евксиноград	277
Манастирът „Св. Димитър“	278
Лятната столова	279
Пристигането на царя в Евксиноград	280
Евксиноградските лозя	282
Винарът Лукиянов	283
Вечери в Евксиноград	284
Гости на царя в Евксиноград	285
Александър Стамболийски	286
Професор доктор Майер	290
Страшимир Добрович	290
Генерал о.з. Петър Марков	292
Английската ескадра	293
Царят посети ескадрата	296
Сватбата	296
Младите момичета	297
Семейство Станчеви	298
ГЛАВА ШЕСТА	301
Дворцовата камарила	301
Инженер Коста Стоянов	301
Сава Иванчев	303
Професор Ал. Балабанов	304
Иван Багрянов	305
Първан Драганов	308
Княгиня Евдокия	309
Архитект Юрган Севов	315
Царят се запознава с архитект Севов	316
Княгиня Евдокия и царицата	317
Архитект Севов и дворецът на княгинята	318

Царят заминава за Германия	320
Царят и регентът адмирал Хорти	320
Царят отива в Чамкория	321
Смъртта на цар Борис	322
Княгиня Надежда	324
Княз Кирил	325
Маршалът на двореца Никола Куртукчиев	327
Доктор Иван Буреш	328
Елена Петрова Чомакова	329
Павел Груев	330
Владимир Драндаров	332
Дечко Караджов	333
Сирко Станчев	335
Димитър Генчев	337
Неделчо Стаматов	338
Борис Цанков	338
Димитър Наумов	339
Петър Костов	339
Георги Ханджиев	340

ЧАСТ ВТОРА **341**

ГЛАВА ПЪРВА **343**

Царят и неговите болни	343
Наводнението в Сливен	344
Кметът на град Сливен	345
Кметът на град Бургас	346
Оставката на сливенския кмет	346
Царят обхожда наводнения квартал	347
Новоизбраният сливенски владика	347
Отключването на черквата	348
Изборът на владиката се утвърди	349
Пожарът в Народния театър	350
Царят се отправя към театъра	352

Среща с подполковник Русчо Димитров	352
Царят се прибира в двореца	354
Великден в двореца Евксиноград	355
Земетресението	356
На път към земетръсната област	358
В разрушения град Чирпан	360
На път за двореца Кричим	361
На път за Чамкория	362
Земетресението в град Пловдив	363
Отново на път	364
Пристигането в град Пловдив	364
Ново опасно времеждие	365
Пристигането в село Папазлий	366
Полуживата старица	367
ГЛАВА ВТОРА	369
Екскурзии	369
Царят като скиор	369
Царският музей	371
Ботаникът Давидов	372
Ботаниците Стефанов и Стоянов	373
Хаберлея Родопендис	374
Дивите кестени	377
Манастирът „Патлейна“	379
Черната мура	380
Планината Мургаш	381
На хижа „Мургаш“	382
Дафния Деорум	384
Деветашката пещера	386
Баба Йонка	387
Дядо Стамен	389
Дядо Стамен гост на царя	391
Опълченците	392
Подплашените коне	394
В Гуцълския проход през зимата	395

Обчарчетата	396
Тържеството в село Дългоделци	398
Внучката на стария поп	399
Генерал Лазаров	400
Една обиколка на Родопите	402
Първата ни катастрофа	403
Събарянето на моста	404
Биволицата	406

ГЛАВА ТРЕТА **408**

На лов за глухари	408
Подготовката за лов	410
Изпълнението на лова	410
Препариране на птиците	412
Ловни гости на царя	413
Княгините и княз Кирил като ловци	413
Балканското население и чуждите дипломати	414
Консервиране на убитите глухари	415
Самодивият Христо	415
Фатализмът на царя	417
Обстановката се разведрява	419
Дивите кози	419
Краят на лова за глухари	421
Пъстървите на Велизар Багаров	423
Пясъкът на кръстосвача „Надежда“	424
Нещастният изстрел	425
Царят търси нови места за лов	428
На лов за глухари в Пирин планина	431
Отровната змия	433
Глухарите на връх Баба	434
Първият убит на връх Баба глухар	435
Последният лов на царя при връх Баба	437
Елените в двореца Кричим	437
Церемонията за кръщаване на ловците	438
Белият елен	441

Льо повър	442
Сърната на Мумджиев	444
На лов за киклици	445
Пушката на Елин Пелин	446
На лов за фазани	447
Глиганът	449
Рядката пеперуда	451
ЧАСТ ТРЕТА	453
ГЛАВА ПЪРВА	455
Положението на страната след войната	455
Обстрелване автомобила на царя	458
Нелегалните в Чамкория	459
Земеделците и македонците	459
Атенатът в Народния театър	460
Министрите и атенатът	463
Царят се прибира в двореца	464
Мерки на правителството	465
ГЛАВА ВТОРА	467
Подготовка на нови атенати	467
По следите на царя	469
Извършването на атената	470
Царят заминава за град Ботевград	471
Коментари	473
Моят разговор по телефона с царя	474
Тревогата в двореца	475
Заминаването на гвардейците	476
Срещата ни с царя	477
Царят и пътниците от автобуса	479
Царят заминава за София	480
Пристигането на следователя	481
Убийството на генерал Коста Георгиев	482

ГЛАВА ТРЕТА 484

Народната манифестация	484
Приставът Митович	485
Положението в страната след атенатите и правителството	487
Царят заминава за Чамкория	488
Ловецът Петър Котев	489
Развъдникът на бизони и якове в Чамкория	490
Погребението на Петър Котев	492
Грижи за семейството на Петър Котев	493
Царят пред ковчега на Делчо Илчев	494
Делчо Илчев	494

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА 497

Атенатът в катедралата „Света Неделя“	497
На доклад при царя	500
Царят присъства на черква в село Горубляне	503
Царят отива в село Бели Искър	505
Следствието по атенатата	506
Царят и френският пълномощен министър Ж. Пико	507
Среднощната аудиенция	509

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА 511

ГЛАВА ПЪРВА 513

Царят и комунистите	513
Конгресите на комунистическата партия	514
Царят и Васил Коларов	516
Освобождаването на Васил Коларов	517
Васил Коларов заминава за София	520
Информирането на царя	521
Септемврийското въстание и Коларов	522

ГЛАВА ВТОРА	523
Царят и смъртните присъди	523
Срещата на царя с нелегалните	524
ГЛАВА ТРЕТА	527
Дворецът Ситняково	527
Императорът гостува в дома на Вапцаров	528
ГЛАВА ЧЕТВЪРТА	533
Телеграфистът Желязков	533
Черната блуза	534
Царят и черната блуза	536
Желязков тежкоболен	537
ЧАСТ ПЕТА	539
ГЛАВА ПЪРВА	541
Положението на страната след катастрофата на фронта	541
Земеделската партия поема управлението на страната	542
Офицерите и Земеделският съюз	544
Формирането на Военния съюз	548
Земеделците и Военния съюз	550
Земеделците и македонците	551
„Оранжевата гвардия“	555
ГЛАВА ВТОРА	558
Военният съюз, политическите партии и мюсюлманските	558
Военният съюз и македонците	559
Военният съюз и руските емигранти	560
Военният съюз и цар Борис	561

ГЛАВА ТРЕТА 566

Цар Борис и министър Ал. Стамболийски	566
Формирането на Конституционния блок	574
Аудиенцията на министър Буров	575
Конгресът на блока	577
Референдумът	580

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА 581

Положението в страната преди преврата	581
Военият съюз и Народният сговор	582
Конгресът на Воения съюз	584
Делегация пред царя	585
Изпращането на втори делегат при царя	590

ГЛАВА ПЕТА 593

Запасен майор Никола Рачев	593
Полковник Коста Георгиев	594
Подполковник Дамян Велчев	595
Подполковник Кимон Георгиев	597
Полковник Славейко Василев	598
Генерал Иван Вълков	599
Полковник Христо Калфов	601
Генерал Велизар Лазаров	603

ГЛАВА ШЕСТА 605

Отпътуването на царя с влак за двореца Кричим	605
Царят пристига в стопанството на Ал. Стамболийски	607
Царят напусна вилата на Ал. Стамболийски	612

ГЛАВА СЕДМА 614

Царят заминава с влака за София	614
---------------------------------------	-----

Тревогата в двореца	615
Заминаването ми за двореца Врана	617
Царят научава за преврата	618
Царят заминава на „лов“ из Казиченските горички	620
Пристигането на професор Александър Цанков в двореца Врана	621
Срещата на професор Александър Цанков с княгините	624
Пристигането на майор Драганов в двореца Врана	626
Царят се прибира в двореца Врана	628
Среща на царя с професор Цанков и другарите му	629
Сервиране закуска на новите министри	629
Отношенията между царя и министър Ал. Цанков	631
ГЛАВА ОСМА	633
Отношението на царя към преврата на 9 юни 1923 година	633
ГЛАВА ДЕВЕТА	638
Критику	638
ЧАСТ ШЕСТА	645
ГЛАВА ПЪРВА	647
Царят като политик	647
Сключването на Ньойския договор	648
Предложението на полковник Ено	649
Юнашкият съюз и царят	650
Тежкото положение на страната	652
Ролята на македонците	653
Подготовка за пътуването на Ал. Стамболийски	654
Надежда Станчева – секретарка на Ал. Стамболийски	655
Пътуването на Ал. Стамболийски из европейските страни	656

ГЛАВА ВТОРА 657

Републиканството на министър Райко Даскалов	657
Писмото на министър Ц. Бакалов до царя	658
Реакцията на това писмо	659
Ал. Стамболийски и писмото на Цанко Бакалов	660
Министър Ал. Димитров и писмото на Цанко Бакалов	661
Първите впечатления в двореца от писмото на Цанко Бакалов	662
Решението на царя да напусне тайно София	663
Царят заминава за Делиормана	665
Пристигане в чифлика на Иван Багрянов	666
Случката със стария турчин	667
Царят и съпругата на Иван Багрянов	669
Царят се настанява в чифлика на Ив. Багрянов	671
Първите дни в чифлика	672
Първите ни излети из околността	674
Случката със заека	674
На гости в турското село	675
Подареното ловно куче	678
Шуменският окръжен управител и царят	679

ГЛАВА ТРЕТА 682

Събиране на сведения за пристигането на Ал. Стамболийски ...	682
Завръщането ми от град Русе	683
Пристигането на Ал. Стамболийски в Русе	684
Срещата на царя с Ал. Стамболийски на гара Иваново	685
Пристигането на специалния влак	686
Срещата на царя с Ал. Стамболийски в специалния влак	687
Интимният разговор на царя с Ал. Стамболийски	688
Царят напуца специалния влак	689
Пристигането на царя в гара Горна Оряховица и министър Ал. Димитров	690
Царят заминава за гара Кричим	692

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА 693

Активизиране външната политика на правителството	693
Активно участие на царя във външната ни политика	694
Първото пътуване на царя в Европа	695
Второто пътуване на царя в Европа	695
Срещата на царското семейство с югославския крал	696
Моето заминаване за град Варна	697
Разговорът ми с Кимон Георгиев	697
Пристигането ми във Варна	699
Царското семейство пристига в Евксиноград	700
Пристигането на югославския учебен кръстосвач	701
Югославското кралско семейство гостува в Евксиноград	702
Тържествена вечеря в двореца Евксиноград	704
Втори разговор между царя и краля	705
Отпътуването на югославското кралско семейство	705
Моите неприятности в службата	706
Първата среща на царя с румънския крал Карол	708
Официално посещение на югославския крал в София	709
Царят отива на лов в Югославия	709
Официално посещение на царя в Румъния	710
Царят заминава за град Русе	712
Инцидентът с вагона на инженер Любен Божков	712
Царят заминава за Румъния	713
Посещението на царя в Германия	714
Царят и Световната война	714
Коста Скутунов 1890 – 1965	717

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ 719

Увод

Преживял една бурна, пълна с превратности епоха и революциите в Германия и Унгария, аз никога не предполагах, че един ден ще пиша моите спомени изобщо, а още по-малко тия за службата ми в двореца.

Спомням си как при един случай царят подчерта, че в неговото семейство никой не е писал своите спомени. Това ме принуди да се поразмисля и разбрах, че трябва да се откажа от писането на всякакъв дневник.

Затова, като имах предвид колко трудно се възстановяват спомените, дълго се колебах, преди да се заловя за работа. Освен това се страхувах и от факта, че ми липсва необходимата отдалеченост, за да мога да излагам факти и събития, без да засегна някои лица.

Моите приятели обаче не искаха да знаят тези ми съображения и постоянно настояваха да напиша спомените си. Освен това, понеже през 1951 г. постъпих на служба като сътрудник във Военноисторическия отдел, чийто началник беше генерал-майор Щерю Атанасов, при една служебна среща с него последният ми говори надълго и настоя, в интерес на историята, да напиша спомените си за службата ми в двореца. На моите възражения, че в момента тия спомени са нежелателни, той ми посочи пример как благодарение на спомените на Сен Симон историята се запознала с живота и царуването на Людовик XVI. След това, при всяка среща с генерала, последният не забравяше да ме запита дали съм почнал да пиша.

Освен това, в разговор с познати, аз често чувах най-различни изказвания за ролята на цар Борис III в нашия обществен живот. Понеже имах възможност да бъда в течение на свързаните с личния живот на царя събития, считам, че моите спомени ще уяснят както обстановката, така и политическия живот в страната, при които протекоха първите дни от неговото царуване. А факт е, че след неговата смърт се появиха мнозина, които най-безогледно се афишираха като лични познати и близки приятели на царя и най-произволно разпространяваха нелепости по негов адрес.

Тези факти ми дадоха повод и аз се считам задължен да изнеса истината, макар че тя не всякога може да се докаже. Нямам също и претенцията да съм писател и историк. Затова не зная дали всичко, което изнасям – и най-безпристрастното разглеждане на събитията, и действащите в тях лица, ще допринесе за осветление на тази епоха – това трябва да кажат лицата, които боравят с историята.

ЧАСТ ПЪРВА

ГЛАВА ПЪРВА

Автобиография

Роден съм на 10 април 1890 г. в гр. Шумен (Коларовград).
Имахме собствена къща с кладенец и широк двор. Една част от двора беше постлана с каменни плочи, а останалото беше овоцна градина с цветя, обградена с вечнозелен чимшир.

Още юноша баща ми емигрирал в Румъния и при Освобождението, с обявяването на войната през 1877 г., се записал доброволец в 5-а дружина от Българското опълчение. Взел участие в сраженията и бил ранен в боевете при Шипка. След Освобождението постъпил на служба във войската като свръхсрочен старши подофицер и командвал взвод в Сръбско-българската война. След войната напуснал военната служба и се заловил за търговия, като отворил един малък бакалски дюкян. Този дюкян беше една школа за нас децата, защото в желанието си да подпомогнем баща си, ние най-усърдно работехме в дюкяна и обслужвахме клиентите. Като опълченец баща ми получаваше 42 лева пенсия месечно, която пенсия беше една голяма подкрепа за шестчленното ни семейство.

Завърших трети гимназиален клас в Шуменското педагогическо училище. Като син на опълченец бях приет стипендиант във Военното училище, което завърших през 1910 г. като подпоручик от артилерията. По време на Балканската война командвах батарея и взех участие при обсадата и атаката на одринската крепост. След войната, през есента на 1913 г., бях преведен в София и назначен адютант на генерал Ценов¹, инспектор на артилерията при военното министерство. В началото на 1914 г. бях преведен във флота, дето следвах двегодишен курс по програмата на Руското военноморско училище. След свършването на курса, към края на 1915 г., бях преименуван в чин мичман II ранг и назначен за командир на 10 с/м д/30 батарея на нос Галата. След това формирах радиотелеграфната рота във флота, а в началото на 1916 г. поех командването на миноносец „Строги“. През лятото на 1917 г. бях назначен адютант на началник-флота.

¹ Пантелей Ценов (1858 – 1926), генерал-лейтанант, заема длъжността инспектор на артилерията от 1910 г., а през Балканската война (1912 – 1913) е начело на артилерията в Щаба на Действащата армия – бел. рег.

Полковник Кирков

Началник на флота беше полковник Кирков, брат на изтъркнатия общественик и комунист Кирков². Висок, с продълговато татарско лице, изтъркнали скули и малка остра брадичка, той се движеше тромаво. Мълчалив и постоянно намръщен, той беше строг както в службата, така и спрямо себе си. Полковник Кирков беше добър по душа, културен и с ценни качества офицер. Той е автор на едничкия на времето си изчерпателен труд върху военната психология³.

Страшен противник на участието ни във войната като съюзник на Германия, когато последната предприемаше някаква офанзива, той явно негодуваше и ставаше нервен. В такива моменти, когато отивах на доклад при него, той с възмущение ми казваше, че тази офанзива е прах в очите на обществото, защото с това германците, макар и да виждат безполезността на тази война, целят безкрайното ѝ продължаване.

Командирането ми в Германия

Към края на 1917 г. командирането на германския флот откри за наши офицери от флота две ваканции за следване в Подводното училище. Явих се на конкурс и на 1 февруари 1918 г. заминах за Германия. Преди заминуването си, по нареждане от щаба на армията, трябваше да се отбия в гр. Кюстендил, за да получа от Главната квартира ордените, с които нашето командиране награждаваше взелите участие в боя при Скагерак на 24 януари 1915 г.⁴ офицери от германския флот. Когато пристигнах в

² Ген. Константин Кирков (1869 – 1920) не е брат, а братовчед на Георги Кирков, член на Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП) и привърженик на крилото на „тесните социалисти“ в нея, което впоследствие се превръща в БКП – бел. рег.

³ Книгата на ген. Кирков „Записки по военна педагогия“ (1900 г.) е определяна като един от най-стойностните трудове по военна педагогика по онова време и дори е препоръчван учебник във военните училища на Русия – бел. рег.

⁴ Битката при протока Скагерак от 31 май – 1 юни 1916 г. е най-голямото военноморско сражение през Първата световна война, при което германският флот нанася значителни поражения на по-силната британска армада и може да се твърди, че постига тактическа победа, но не успява да постигне по-голямата си цел за пробив на установената от Лондон морска блокада и промяната на силовия баланс в Северно море. Дадената от автора дата обаче отговаря на морското сражение при Догер банк, завършило с категорична победа на британския флот – бел. рег.

Кюстендил, явих се при полковник Кимон Георгиев, началник на канцеларията в Главната квартира, който ми предаде ордените. Тук за пръв път видях и се запознах с Кимон Георгиев, който впоследствие, по време на бурния ни политически живот, се издигна като виден общественик и държавен деец. Същия ден, като носех със страх тези инкрустирани със скъпоценни камъни и покрити с емайл златни и сребърни ордени, аз се завърнах в София. На другия ден заминах с конвенционала за Германия. На берлинската гара бях посрещнат от капитан-лейтенант Никола Тодоров, който беше офицер за връзка с германския флот. Той ме настани в хотел и на другия ден отидохме заедно в Германското морско министерство, дето служебно предадохме ордените заедно със списъка на лицата, които се награждават. По този случай германците ни дадоха една закуска в салона, дето се събраха намиращите се в гр. Берлин наградени старши офицери. Капитан-лейтенант Тодоров им връчи лично ордените от името на нашето правителство и пихме съответните наздравници.

Подводното училище

След няколкодневен престой в гр. Берлин получих заповед и заминах за гр. Кил. Когато пристигнах в Кил, заповядаха ми да замина за малкото крайбрежно градче Екернфьорде, дето се намираще Подводното училище.

Екернфьорде е едно интересно малко рибарско селище, скрито в дълното на тихия и обширен фиорд със същото име. Освен няколкото кръчми, които денем бяха почти винаги празни, там имаше няколко магазина, кантори, дърводелска фабрика и работилници за пушене на риба. Цялото население се занимаваше изключително с риболов. Улиците на градчето бяха чисти, постлани с плочи и от двете страни на тротоара се редяха малки, спретнати и приветливи къщурки.

Животът в селището беше еднообразен. Сигнали в своите моторни лодки, рибарите излизаха още по тъмно към откритото море, придружени от своите кучета, порода грифон. В открито море рибарят пушаше своите мрежи във водата, които моторната лодка почваше да влочи с най-малък ход из морето. Застопорил кормилото, рибарят си намираще работа около мотора, сортираще уловената риба или гремеше. В това време неговото куче е на пост на носа на лодката. Когато лодката

приближи до някоя друга такава, то почва да лае и предупреждава рибаря. По този начин кучето пази лодката и мрежите на рибаря, защото в морето понякога ставаха кражби на мрежи. От време на време рибарят изважда от водата мрежите си и прибира уловените риби. Надвечер всички рибари се завръщат в пристанището, дето ги очакват жените и децата, които изпълваха с весел глъч пристанището. Щом пристигнат и завържат на кея лодките си, рибарите ги предават на жените и придружени от своите верни кучета, се отправят към кръчмите.

Силни и смели, наяднали широкопола рибарска шапка, рибарите бяха симпатични хора. Широките им, обгорени от вятъра и слънцето лица бяха обкръжени с гъста брада, която покриваше само гушите. Преханали в устата си къса лула, те бяха много мъчаливи и самотни хора.

Поели моторната лодка, жените и децата веднага почваха да изваждат и простират измокрените мрежи. След това изнасяха уловената риба и я отнасяха, за да я предадат по тегло в склада на пушилнята. Когато почистят и приведат в ред лодката, жените се отправят към пушилнята, дето сред смехове и другарски закачки почват да сортират и почистват рибата. Когато свършат тази работа, те поставят почистената риба в специални дървени корита и я накисват в солена вода, където тя престоява цели 24 часа.

След привършването на работата си около рибата жените прибират децата си и обсаждат кръчмите. Пред вратата на кръчмите се натрупва цялото женско население и децата на селището. Тук те изчакват излизането на мъжете си. За да не се запиват дълго, от време на време те изпращат децата си в кръчмата, които почват настойчиво да молят бащите си да се приберат вкъщи. Най-после, консумирали необходимото им количество алкохол, рибарите стават мъчаливо от масата и излизат от кръчмата. След това, заобиколени от доволните си жени и деца, все тъй мъчаливи се отправят за домовете си. На другия ден още по тъмно рибарите потеглят със своите моторни лодки в открито море.

След заминаването на рибарите жените и децата отново се събират около пълните с осолена риба корита, изваждат рибата и я завързват на върви една до друга. Така завързаната риба се предава в пушилните, откъдето се изважда опушената и престояла 24 часа риба и се нарежда нова такава. След това жените преминават в един навес, дето почват да обработват готовата опушена риба. Те подбират еднаквите по големина риби и внимателно ги нареждат в специални сандъчета, приготвени в местните дърводелски работилници. След като

подредят рибата в сандъчетата, те ги предават в склада и тръгват за вкъщи, за да си гледат домашните работи. Нагвечер цялото население отново излиза на кея, за да посрещне завръщащите се рибари. Веднъж в седмицата пристига специален параход, който донесе стока за кръчмите и дюкяните и натоварва приготвената опушена риба.

Животът на тези сурови рибари беше много интересен. Затова нагвечер, когато моторните лодки почваха да пристигат, аз много често отивах на кея и се любувах на необикновената за мен обстановка. Не мога никога да забравя този скромнен и усамотен в дъното на тихия фиорд беден народ и картината, която представляваше пристигането и посрещането на моторните лодки.

Постъпване в училището

Когато се явих в щаба на Подводното училище, оказа се, че курсът на учениците от предния випуск още не е свършен. Понеже нашият курс щеше да почне едва след две седмици, аз бях амбаркван⁵ на един търговски кораб, който изпълняваше ролята на мишена при обучението на курсистите в стрелба. В продължение на една седмица ние плавахме ежедневно из обширния Екернфиордски залив. Под ръководството на командира аз наблюдавах маневрите на атакуващите нашия кораб подводници от училището и мерките, които командирът вземаше, за да се отклони от изстреляното по него торпедо. По този начин командирът ме запозна с тактиката на атакуващите кораба подводници и с начина на отбраната на атакуваните от тях кораби. След това, в продължение на една седмица, всяка заран отлитах със самолет над учебния плац и в продължение на няколко часа наблюдавах как се виждат пътуващите под водата подводници при най-различна дълбочина и видимост в морето. Така аз нагледно се запознах с тактиката на подводниците и с борбата срещу тях.

Най-после на 1 март 1918 г. постъпих в училището, което се помещаваше на борда на един голям презокеански пасажерски параход, който се именуваше „Метеор“. Той беше много чисто поддържан, изцяло боядисан в бяло параход. В него имаше много единични и двойни кабинни и няколко луксозни обширни салони, които се използваха като класни стаи. Луксозните кабинни на горната палуба служеха като канцеларии на щаба на училището.

⁵ Вероятно от англ. embark – качвам се на кораб; предприемам пътуване – бел. рег.

Учебният плац на училището обхващаше целия фиорд, по който пригадените за учебна цел към училището търговски кораби непрекъснато плаваха. Те служеха за подвижни цели на обучаващите се в бойни действия курсисти от училището. Корабите плаваха на групи и поединчно, зорко охранявани от цяла флотилия ескадрени миноносци. По време на обучението ни в Подводното училище ставаха ежедневно разни големи и малки произшествия. Но свикнали с неизбежното при обучението на курсистите, тези произшествия се посрещаха като естествено присъщи на службата и началствата не им отдаваха голямо значение. Студени по натура, моите колеги като че ли не се интересуваха и никога не отваряха въпрос за тях.

Загубване оръдието на подводника

В началото на практическите занятия един ген командваната от мен подводница трябваше да произведе атака в подводно състояние. Аз проследих по всички правила един охраняван от два контраминоносци параход. Всичко вървеше отлично и когато смятах, че съм се промъкнал благополучно и незабелязан от охраняващите кораба миноносци, се намерих в безизходно положение. В момента пред изстрела, когато според правилото огледах набързо целия хоризонт за последен път, с изненада забелязах как един от охраняващите кораба контраминоносци, открил моя перископ, се беше насочил в пълен ход към подводника. Положението беше такова, че и въпрос не можеше да става за даването на изстрел. За да се отклоня от контраминоносеца, аз веднага изкомандвах бързо скриване под водата. В същия момент обаче контраминоносецът връхлетя върху неуспелия да потъне на достатъчна дълбочина подводник. Последва страшен удар. Осветлението в подводника изгасна и голяма част от стъклениите уреди се изпочупиха. Веднага включихме резервното осветление и констатирахме, че на няколко места почна да струи вода. Указателят за дълбочината беше повреден и не знаехме на каква дълбочина се намиране. Подводникът продължи да потъва бавно. Скоро седнахме на морското дъно и спряхме моторите. Всички чувствахме, че е станало нещо фатално. Затова командирът даде заповед да се прегледат основно всички машини, уреди и части на подводника.